

**ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

У статті розкрито можливості формування та удосконалення орфографічних і пунктуаційних навичок майбутніх учителів початкових класів на заняттях із сучасної української мови з практикумом у вищому навчальному закладі.

Мовна грамотність – це вміння правильно мислити, правильно передавати думки в чіткій, лаконічній, художньо-виразній формі, яка відповідає нормам сучасної української літературної мови. Саме цього потребує сучасність від кожної людини, насамперед від спеціаліста з вищою освітою.

Підготовка кваліфікованих учителів початкової школи передбачає добре знання ними української мови, оволодіння високою культурою усного та писемного мовлення, яке забезпечується розумінням тих основних закономірностей і тенденцій, що виявляються в його сфері. Учитель початкових класів зобов'язаний досконало оволодіти мовою, адже на всіх уроках він повинен за допомогою виразного слова доносити знання до учнів, формувати їх свідомість, виховувати почуття.

Проблема мовної грамотності людини здавна була об'єктом уваги мовознавців. Як стверджує В. Вітюк [1: 5], у 40-х роках XIX ст. на основі протилежного ставлення до ролі граматики у вивченні орфографії виділилися два підходи в методиці навчання орфографії – граматичний (Ф.І. Буслаєв, К.Д. Ушинський, Д.І. Тихомиров, М.Ф. Бунаков та ін.) та антиграматичний (В.А. Зелінський, Н.П. Раєвський, А.Л. Зачиняєв та ін.). Представники другого напрямку стверджували, що для оволодіння правильним письмом важливими є лише механічно утворені навички, при цьому вони не зважали на рівень здобутих теоретичних знань. Крім цього, антиграматисти заперечували й провідний дидактичний принцип – свідомість навчання у процесі утворення орфографічних умінь і навичок. Учені граматичного напрямку основою навчання правопису вважали граматику, знання правил, які закріплюються різноманітними вправами і які необхідні для вироблення стійких орфографічних навичок.

Сучасні мовознавці (О.М. Біляєв, О.Ф. Коломійченко та ін.) теж приділяють значну увагу проблемі мовної грамотності. Відомий лінгвіст Д. Богоявленський визначив "необхідні умови для формування орфографічних навичок: 1) знання вивчених правил з орфографії; 2) знання прийомів застосування правил і практичне володіння ними; 3) системне виконання вправ, що сприяють виробленню цих умінь" [2: 108]. Нам видається безсумнівним велике значення граматики, орфографії для свідомого користування мовою.

Метою нашої статті є розгляд форм роботи викладача ВНЗ по підвищенню рівня орфографічної та пунктуаційної грамотності студентів – майбутніх учителів початкових класів. Відомо, що орфографія (від гр. *orthos* – правильний і *gropho* – пишу) – це система загальноприйнятих правил, які визначають способи передачі мови в писемній формі. Як синонім орфографії вживається термін правопис, але він має ширше значення, оскільки включає в себе й пунктуацію. Термін "пунктуація" вживається у двох значеннях: 1) розділ мовознавства, що вивчає систему розділових знаків і правила їх вживання; 2) система розділових знаків і правила їх вживання для відображення синтаксичної структури української мови на письмі.

Робота викладача ВНЗ по формуванню орфографічної та пунктуаційної грамотності студентів повинна бути систематичною і цілеспрямованою, бо без цього важко сформувати сучасного грамотного вчителя. Наведемо зразки такої роботи на заняттях із сучасної української мови з практикумом.

Так, під час вивчення теми "Правопис прислівників" пропонуємо студентам такі види робіт:

1. Словниковий диктант.

Правильно запишіть прислівники і прислівникові сполуки, поясніть їх правопис.

Потихеньку, згарячу, невтямки, підтюпцем, де-не-де, коли-не-коли, на диво, на щастя, геть-чисто, зроду-віку, натщесерце, навздогін, вдосвіта, спідлоба, з усіх усюд, один одинцем, раз у раз, сам на сам, до смаку, не до ладу, наостанку, до побачення, по правді, чин чином, сама самотою, на віки вічні, честь честю, не сьогодні-завтра, без кінця-краю, з давніх-давен, до запитання, до решти, нарешті, абикуди, аніскільки, щоправда, десь-інде, сяк-так, коли-небудь.

2. Розкрийте дужки і запишіть прислівники і прислівникові сполуки в три колонки:
а) прислівники, які пишуться разом; б) прислівникові сполуки, які пишуться окремо; в) прислівникові сполуки, які пишуться через дефіс.

Користуючись "Українським правописом", поясніть написання поданих прислівників і прислівникових сполучень.

(До) загину, (за) (пані) брата, (казна) коли, (де) небудь, (уві) сні, (по) змозі, ні (на) гріш, (в) основному, раз (по) раз, (у) вічі, (по) ширості, (у) височінь, (в) плач, (у) поміч, (на) яву, (на) швидкоурч, (де) куди, (як) раз, (по) українському, (с) пересердя, (до) щенту, (зі) споду, (по) одинці, десь (то), (як) найдужче, (невідь) як, (по) перше, (по) двоє, (по)моєму, (по) (під) тинню, (поза) вчора, (по) латині, (в) цілому.

3. Виберіть рядок, у якому всі прислівники пишуться з -нн-.

1. Зра...я, негада...о, невблага...о, непримире...о, щоде...о.
2. Стара...о, неказя...о, попідвіко...ю, со...о, зако...о.
3. Непоруш...о, спросо...я, незрівня...о, нездолá...о, невпи...о.
4. Попідти...ю, страше...о, студе...о, буде...о, відмі...о.
5. Свяще...о, самовідда...о, безви...о, навма...я, гума...о.

4. У якому рядку допущено помилку в правописі прислівників?

1. Дочиста, помаленьку, день у день, сила-силенна, по-вашому.
2. В цілому, зроду, запанібрата, вголос, казна-як.
3. Надворі, упереміш, по-сусідському, на-гора, у стократ.
4. Десь-інколи, коли-небудь, на відліг, збоку, рік у рік.
5. Будь-де, напропале, довіку, по-п'яте, по-друге.

5. Перепишіть, розкриваючи дужки.

Учні вчили вірш (на) пам'ять. Дівчина подарувала мені альбом (на) пам'ять. Він (в) останнє оглянувся на рідну хату. Дівчина стиха постукала (в) останнє віконце. Микола (по) батьківському ставився до сироти. Уже сивий чоловік простував (по) батьківському подвір'ю.

6. Диктант.

Замість березня несподівано у верхів'ї Кубані завітав квітень, але ж сонце гріло вже не по-квітневому, а по-травневому. Сніг міцно припав до землі і, нібито не знаючи, що б таке могло трапитись, передусім зійшов з пагорбів. Зате назаत्रа весна розстелила по всіх пагорбах блідо-зелені парості, а з-під пагорбів зашуміли мутно-голубі весняні води.

Кубань кінець кінцем прокинулась і тривожно загриміла, зашуміла. Якщо вам, може, доведеться побувати коли-небудь у верхів'ях Кубані, будь-що-будь підведіться на гору, що поблизу Усть-Невінської. Звідти ви побачите на диво чудовий краєвид: вдалині – плантації, площа їх всього-навсього десять гектарів. Вони лежать у заплаві, на дні якої блищить річка, правий берег якої вряди-годи зарослий терниною, а лівий укритий грудочками найвибагливішої форми. От ви бачите бадилля помідорів; з-поміж ериків без упину з ранку до вечора тече вода, вузькі струмені якої поки що вкрили півгорода. То там, то сям, немовби дозорці, стоять пліч-о-пліч кремезні дуби в кудлатих папах, верби похилили віти додолу, без угаву співають птахи, безперестанку кує зозуля (З журналу).

7. Тест "Правопис прислівників".

1. Прислівники *будь/що/будь, десь/не/десь, всього/на/всього, пліч/о/пліч, як/не/як, хоч/не/хоч, віч/на/віч* пишуться:

а) окремо; б) через дефіс; в) через два дефіси.

2. Складні прислівники, утворені повторенням тих самих, синонімічних або антонімічних незмінних слів, пишуться:

а) через дефіс; б) окремо.

3. Чи правильним є твердження "Окремо пишуться прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, але в яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і керованим ним іменником можливе означення до цього іменника (прикметник, займенник, числівник)"? (Так, ні).

4. Прислівникові сполуки *без/відома, без/угаву, до/вподоби, до/останку, у/стократ, на/жаль, на/зло, по/закону, в/обмін, до/загину, без/упину, до/лиця, до/решити, до/пари, до/побачення, в/обріз* пишуться:

а) окремо; б) разом.

5. У реченні "Прочитай вірш напам'ять" слово *напам'ять* є:

а) прислівником, утвореним поєднанням іменника з прийменником, тому пишеться разом; б) іменником з прийменником, тому пишеться окремо.

6. Чи правильним є твердження "Окремо пишуться складні прислівники, утворені за допомогою прийменника "по" від порядкових числівників"? (Так, ні).

7. Речення: 1) "До вирішення цього питання слід підійти по/іншому"; 2) "Хлопець вирішив піти по/іншому провулку".

По/іншому є прислівником, утвореним поєднанням прийменника-префікса "по" і займенника на -ому, пишеться через дефіс у:

а) першому реченні; б) другому реченні.

8. Складні прислівники *з/віку, над/вечір, на/розхват, на/споді, на/яву, у/вечері, по/середині, у/зимку, у/голос, з/ранку, в/пам'ятку, в/літку, на/весні* пишуться:

а) через дефіс; б) разом.

9. У кінці прислівників після *з, к, х* завжди пишеться:

а) *і*; б) *и*.

10. Чи правильним є твердження "Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленим) прикметником, пишуться разом"? (Так, ні).

11. Складні прислівники *аби/куди, аби/як, ані/трохи, ані/скільки, ані/телен, ані/чичирк, де/далі, де/інде, де/куди, як/раз* пишуться

а) окремо; б) через дефіс; в) разом.

12. Прислівники, утворені від прикметників за допомогою суфіксів *-о, -е*,

а) повністю зберігають правопис цих прикметників; б) не зберігають правопису цих прикметників.

Цілеспрямовану роботу проводимо також і під час вивчення пунктуації. Однією з найбільш складних тем є вживання розділових знаків при відокремлених членах речення. Наведемо зразки роботи під час вивчення теми "Відокремлені означення".

1. Проілюструйте реченнями із вправи відповідні правила про розділові знаки при відокремлених означеннях; вкажіть на можливу їхню варіативність в окремих реченнях.

1. *Самотній, він довго дивився на згарище, що колись було батьківською садибою, і скупі сльози бігли по його обличчю (Г. Тютюнник).* 2. *Лірична пісня – це душа народу, це безмежне поле, засіяне зернами історії і завітчане людськими надіями (М. Стельмах).* 3. *Батькові руки, важкі, загорілі, лежать на колінах у плетиві сил (М. Масло).* 4. *Леліє даль волога і блакитна (М. Бажан).* 5. *Обліплені роями бджіл у квітні, гудуть сади (Ж. Лучук).* 6. *Срібним маревом повиті, коло сіл стоять тополі (Леся Українка).* 7. *Сповнений любові, я йду по вулиці вузькій (В. Сосюра).* 8. *Застебнутий на всі гудзики, туго підтягнутий, чистий, він стояв на бруствері, справді, мов соняшник у цвіту (О. Гончар).* 9. *Наче зачарований велетень, стояв ліс, опушений весь інешм білим, покритий і пронизаний наскрізь сонячним сяйвом (В. Козаченко).* 10. *Заглиблена в спогади, Ніна не почула, як розчинилися двері і мати переступила через хатній поріг (А. Шиян).*

2. Складіть речення, використовуючи подані слова і словосполучення як відокремлені узгоджені та неузгоджені означення. Поставте розділові знаки та поясніть їх.

1. *Покинута людьми.* 2. *Осяяний сонцем.* 3. *Оборана, неторкана, в сивих хмарах.* 4. *Осліплені на мить.* 5. *Яскравий, умитий росою.* 6. *Високий і стрункий.*

3. Прочитайте речення "Збентежений Микола блукав полями" і "Збентежений, Микола блукав полями". Як впливає відокремлення чи невідокремлення означення "збентежений" на зміст речення?

4. Випишіть із художньої літератури сім речень з відокремленими означеннями; поясніть вживання розділових знаків при них.

5. Перетворіть речення так, щоб відокремлені члени речення стали невідокремленими і навпаки.

1. *Омиті росами квітки розтулюють повіки (В. Сосюра).* 2. *І сп'янілий до нестями вечір квітами пропах, солов'їними піснями заливається в кущах (В. Сосюра).* 3. *Зорі сплять на холодних, морозом зв'ялених травах (Л. Первомайський).* 4. *Стомлені за денну пору бджоли вели якусь тиху пораду між собою, і тільки було чути ніжне заспокоїливе гудіння (М. Івченко).* 5. *Незабаром показалося село, мальовничо розкидане над річкою по горі (М. Коцюбинський).* 6. *Дерева за вікном у тиші непорочні стояли, інешм запушені рясним (М. Рильський).* 7. *Над селом стояв звичайний в осінню пору туман (М. Коцюбинський).* 8. *Очерет кінчається, відкривається чимала, обрамлена заростями галявина (О. Гончар).*

6. Знайдіть речення, в якому допущено пунктуаційну помилку.

1. *Непорочно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою (М. Коцюбинський).*

2. *Польова дорога з пилюкою, прибитою легким дощем, м'яко стелиться під ногами (Р. Дідула).*

3. *Із пуп'янка долонь викохується слово, беззвучне і гучне, з роси, з води й сльози (О. Галета).*

4. *Ти одчиниш двері рідна і крилата, вийдеш зустрічати сина на поріг (В. Сосюра).*

5. *Сумні та голодні, хотіли бджілки вже летіти додому, як побачили під куциком фіалку (К. Ушинський).*

7. Вкажіть умови відокремлення означення в реченні:

Фіалка розтулила перед ними свої квітки, повні пахоців і солодкого соку.

1. Синтаксична несполучність із іменниками.

2. Ускладнення основного змісту причинним значенням.

3. Ступінь обтяженості відокремлюваного означення залежними від нього словами.

4. Постпозиція по відношенню до означуваного слова.

5. Сусідство відокремлених членів, не однакових за синтаксичною функцією.

8. Напишіть твір-мініатюру на тему "Чому я хочу стати вчителем початкових класів?", використовуючи відокремлені означення.

Під час опрацювання теми "Відокремлені обставини" пропонуємо студентам такі види робіт.

1. Визначте відокремлені обставини, вкажіть на спосіб їх вираження та умови відокремлення.

1. Хустину кинувши на плечі, надівши плаття весняне, берізка вибігла надвечір і жде чи вітру, чи мене (С. Будний). 2. Забувши за мене, мати починає тихцем розмовляти з насінням, одне вихваляючи, а друге жаліючи або навіть гудячи (М. Стельмах). 3. Чому ліси мене чекають знову, на щит піднявши сонце і зорю? (Ліна Костенко). 4. Вмостившись на купі соняшничиння, я ховаю руки в рукави свого пошарпаного лапсердачка, зсутуюся, щоб дихати в пазуху, заплющую очі й куняю на холоді під шурхіт пороші в яблуневому гіллі (Г. Тютюнник). 5. Ми захоплюємося словами майстра, жадаємо, наслідуючи його, знайти стежину до серцевини слова, до багатогранності змісту (І. Вихованець). 6. Заглиблюючись у таїну мови, ми засвоюємо золоті скarbи народної досвіду і виховуємо у собі творчу особистість (І. Вихованець). 7. Залежно від інтонації, одне й те ж речення набуває різного значення (З підручника). 8. Я йшов не поспішаючи (Л. Первомайський). 9. На кладці, обнявшись, стояли дві дівчини і, забувши про все на світі, виводили стару сумовиту пісню (М. Стельмах).

2. Випишіть із підручника за фахом 10 речень із відокремленими обставинами, проілюструйте ними відповідні правила. Проведіть спостереження за частотою вживання речень із відокремленими обставинами.

3. Введіть подані дієприслівникові звороти і окремі дієприслівники у придумані вами речення, обґрунтуйте вживання розділових знаків: *прочитавши книгу; зважаючи на; не завершивши роботи; проаналізувавши матеріали дослідження; вагаючись; не хиблячи; лише зваживши все; озираючись довкола; забувши про все на світі; щиро співчуваючи горю сестри; співаючи.*

4. Складіть речення з обставинами, вираженими іменниками з прийменниками за наявності, на випадок, відповідно до, залежно від, на відміну від. Поясніть розділові знаки при них.

5. Знайдіть речення у якому допущено пунктуаційну помилку.

1. Не може при добрі той жити, хто хоче злу й добру служить, бо, хтівши догодити обом, він стане злу рабом (І. Франко).

2. Сніг іде і, саяво розсіваючи бліде, зволожує афіші і обличчя (І. Жиленко).

3. Дніпро тече повільно, величаво, розливаючись безліччю рукавів (О. Гончар).

4. Учися чистоти і простоти, і стоптуючи килим золотий, забудь про вежі темної гордині (М. Рильський).

5. Хлопчики сиділи на крутому березі, звисивши ноги, і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову (Ю. Яновський).

6. Напишіть твір-мініатюру "Щедра осінь", використовуючи відокремлені обставини. Поясніть вживання розділових знаків.

Організовуючи таким чином роботу студентів на заняттях із сучасної української мови з практикумом, ми сприяємо більш глибокому виробленню орфографічних та пунктуаційних навичок майбутніх учителів початкових класів, пам'ятаючи при цьому, що єдиний і обов'язковий для всіх правопис має велике значення "у спілкуванні людей за допомогою літературної мови, полегшує його, робить більш ефективним і разом з тим сприяє піднесенню загальнолінгвістичної культури народу" [3: 31]. Така робота є одним із важливих напрямків реалізації вимог до сучасної організації навчального процесу у вищому навчальному закладі

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітюк В. Психологічні фактори формування орфографічних умінь і навичок // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 6. – С. 5-7.
2. Богоявленский Д.Н. Развивающее обучение и приемы умственной деятельности школьников // Русский язык в школе. – 1978. – № 5.
3. Захарова О. Підвищення мовної культури та грамотності учнів на уроках української мови і літератури в школі. – 2007. – № 3. – С. 30-33.

Матеріал надійшов до редакції 25.04. 2008 р.

Шевчук Т.А. Формирование навыков правописания будущих учителей начальных классов.

В статье раскрыты возможности формирования орфографических и пунктуационных навыков будущих учителей начальных классов на занятиях по современному украинскому языку с практикумом в высшем учебном заведении.

Shevchuk T.O. The Formation of Prospective Junior School Teachers' Spelling Skills.

The article deals with the possibility of forming and improving prospective junior school teachers' spelling and punctuation skills in the process of learning the Ukrainian language at universities.